

Михайло СЕЛІВАЧОВ,

пров. наук. співробітник

Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України,

д-р мистецтвознавства

Новий погляд на традиційне мистецтво: анатомія жанру

(Донець Олена. Радянський лубок із фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1923–1958) : Каталог. – К., 2006. – 162 с., іл.)

Перше в Україні наукове інформаційно-довідкове видання вичерпно висвітлює одне з малодосліджених явищ масової культури ХХ ст. – мистецтво радянського лубка. Правда, на основі ретельного та сумлінного опрацювання лише одного, проте дуже репрезентативного зібрання, яке зберігається у відділі образотворчого мистецтва Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського – усього близько 250 аркушів.

Праця Олени Миколаївни Донець актуальна та своєчасна сьогодні, коли політично-викривальний пафос у розгляді художнього життя радянського суспільства усе частіше змінюється аналітичним підходом вітчизняних і зарубіжних істориків культури до специфічного мистецького змісту, що втілений у цих пам'ятках доби часто на високому художньому рівні.

Починається книга з «Передмови», де обґрунтовано методику дослідження та принципи бібліографічного опису в каталозі з урахуванням специфіки матеріалу. Далі йде стислий, але насичений «Вступ» (с. 6–18), у якому О. Донець подає історіографію вивчення радянського лубка, уточнює термінологічне визначення цього феномена як різновиду масового мистецтва тоталітарного режиму (розрізняючи «авторський лубок» і «масову друковану картинку»), об'єктивно й неупереджено визначає їх місце і роль у загальному розвитку радянської російської й української культур ХХ ст.

Слід зауважити, що теоретичне осмислення досліджуваного матеріалу вже було темою ряду ґрунтовних статей О. Донець, яка зробила помітний внесок у вивчення лубка ХХ ст.

Власне каталог містить систематизований перелік аркушевих образотворчих документів із відомостями про них. Цілком виправдане з історичного та культурологічного погляду хронологічний поділ матеріалу на чотири розділи: 1923–1932, 1933–1940, 1941–1945, 1946–1958 роки. Інформація, одержана О. Донець безпосередньо з документа, доповнена відомостями з додаткових джерел. Каталог оснащений довідковими матеріалами – іменним покажчиком і анотованим списком імен художників – авторство 17 з них уперше встановлене О. Донець.

На жаль, анонімними у більшості випадків залишилися текстівки лубків, хоч їм належить істотна роль у візуально-вербальному співзвуччі, характерному для цього жанру. Важко утриматися й не навести хоча б кілька колоритних зразків такої словесності. Ось, наприклад, вірш на кольоровій літографії Оксани Павленко 1929 р.:

Гармоністу ніде сісти

Біля нього аж гуде...

Ех, танок, бий підбори –

Дунька – вітер, Дунька – день.

Ми по яблука ходили

По червоні в рясний сад.

*Нас дівчата полюбили
За гармонію, за лад.*

Або рядки під кольоровою літографією невідомого художника школи Михайла Бойчука – у тому ж віршованому розмірі, проте характерні поезії Павла Тичини:

Ой, колись: і піт, і жарко...

Матюки, безсилля гнів...

В гуркотінні молотарки

Ми робили на панів,

Ми робили дні і ночі,

Кожен схожий на мерця...

Заливав лице і очі

Піт солоний без кінця.

Та примчали грозозливи:

Ми розбили мури злі,

І будуєм колективи

На своїй землі.

...Гей, кипить робота шпарко,

Як колись пече блакить...

І радянська молотарка

Нам шумить, шумить...

Агітпропівським гумором забарвлений текст «Базару на Україне» (за оригіналом О. В. Моравова), надрукованого до 1929 р.:

<...>Весь базар под солнцем ярким

Развернулся широко.

У дивчин, гляди, подарки

От военных земляков.

Были парубки неловки,

А теперь – богатыри,

И, глядя на них, плутовки,

Стали розовой зари. <...>

Наостанок уже прозовий уривок із кольорової літографії за оригіналом М. Дерегуса 1932 р. «Смерть червоного козака Рамазана»:

«<...>Петлюрівці запропонували йому піддатися. Рамазан відповів: «Червоні на піддаються» – і почав стріляти з мавзера. Кількох петлюрівців він забив та поранив. Останню кулю він лишив для себе. Другого дня ворожа панцерна машина привезла до нашої польової сторожі Рамазанове тіло і листа, в якому вороги писали, що вони задоволені з того, що їм приходить мати справу з такими вівдважними бійцями<...>».

Рецензований каталог, або, краще сказати, мінімонографія О. Донець виконана на високому науковому рівні та дозволяє детальніше ознайомитися з маловідомим і вартим уваги явищем масового друкованого мистецтва 1920–1950-х років. Як слушно відзначає авторка, опрацьовані нею матеріали розкривають шляхи формування тоталітарної міфотворчості, що покликала до життя і лубок, і доволі популярний нині радянський політплакат. Сьогодні, віддалені півстоліттям бурхливої історії, вони сприймаються гротескною інтерпретацією сталінської дійсності, ставлення до якої у нашого молодого сучасника вже відсторонено-іронічне. Проте це – минуле наших молодих тоді батьків і дідів, яке не може не цікавити нащадків. А характерні прикмети часу, – завершує свою книгу О. М. Донець, – найгостріше виявлені саме у масових формах мистецтва, що є, за влучним висловом Ю. Лотмана, найекономнішим і найнадійнішим засобом зберігання інформації.